

Mária-tisztelet és búcsújárás

*Egek ékessége, földnek ditsősége,
Magyarok' Aszszonya, 's Királynéja;
Hozzád buzgó szívvel, köteles hűséggel,
járulunk Szentséges Szűz Mária,
mint Pátronánkhoz, édes Anyánkhoz,
tellyes reménységgel folyamodunk:
és nagy inségünkben fohászkodunk.*

(Bozóki Mihály: Katolikus kar-béli kotás énekes könyv ... Vátzonn, 1797. 211.)

E XVIII. század végi magyarsággal megfogalmazott, máig ismert népénkünk tömör foglalata a katolikus magyar nép Mária-tiszteletének. Gyökerei köztudottan Szent István erős Mária-tiszteletében találhatók, aki országát és népét Mária oltalmába ajánlotta. Így lett a Szűz a magyarok királynéja és pátronája, s ahogy a fenti ének mondja: Magyarok' Aszszonya és édes Anyja. Valószínűleg jó táptalaja lehetett a Mária-kultusznak a korabeli magyar hitvilágban, hiszen onnan örököltük Mária legelterjedtebb megszólítását: Boldogasszony.

A honfoglalás és a keresztény hitre térésünk időszaka, az ezredforduló körüli évszázadok Európában amúgy is a Mária-tisztelet megerősödését, Máriának mint az Isten és az ember közti közvetítőnek tiszteletét hozták. Sorra épülnek a Máriának dedikált templomok, köztük 800 körül Nagy Károly aacheni palotakápolnája, amely Szent István székesfehérvári építkezéseihez is mintaként szolgált. A középkori, késő középkori alapítású szerzetesrendek többsége is a Mária-tisztelet aktív terjesztője volt. Különösen ki kell emelnünk a ciszterciákat, a ferencéseket, a domonkosokat, valamint a piaristákat és a jezsuitákat. Egyre több vonással bontakozott ki, gazdagodott a Mária-kultusz, az egyházi év színesebbé vált. A XIV. században kapott külön ünnepi megemlékezést Szűz Mária látogatása Szent Erzsébetnél (Visitatio B. M. Virginis), magyarul a Sarlós Boldogasszony, illetőleg a Szeplőtelen Fogantatás ünnepe (július 2., illetőleg december 8.). A XV. században vezették be Mária hét fájdalmanak (szeptember 15.) és a Havi Boldogasszonynak (augusztus 5.) megülését. Mindezek az ünnepek, együtt a régi Nagyboldogasszony (Mária halála és mennybe vitele, augusztus 15.) és Kisasszony (Mária születése, szeptember 8.) ünnepeivel a máriás búcsújárásnak jeles alkalmak lettek.

A középkor századaiban sorra keletkeztek az olyan kegyhelyek, ahol a tisztelet tárgya nem ereklye, hanem különleges adottságokkal felruházott kép vagy szobor volt, amelyek legtöbbször Szűz Máriát ábrázolták. Ennek a Mária-tisztelet felerősödésén túl az intenzív képtisztelet is oka volt. Az első időszakban a keleti típusú Mária-képek domináltak. E típusba tartozik Magyarországon például a máriapócsi kegykép, a kolozsvári könnyező Mária-kép, s a csestochowai Fekete Mária-kép több hazai változata. A késő középkor hozta meg a nyugati típusú Mária-képek tiszteletét, melyek közül hazánkban a Mariahilf- (Segítő Szűzanya-) ábrázolások a legismertebbek és legelterjedtebbek.

A reformáció hatására az Alpoktól és a Pireneusoktól északra fekvő Európa Franciaországtól Erdélyig vallásilag megoszlott. Míg Európa északi területein egyeduralgódóvá vált a reformáció, addig a kontinens többi részén nagyjából egyenúly alakult ki a katolikusok és a protestánsok között. A reformáció hatására a katolikus hitélet erősen visszaesett, s csaknem teljesen megszűnt a búcsújárás középkori gyakorlata. A reformációnak ezt a hatását sajátosan felerősítette hazánkban a török hódoltság másfél évszázada.

A katolikus egyház sorainak rendezése a tridenti zsinaton kezdődött meg 1545–1563 között. Hatása az egyházi élet minden területén nagy volt és érvényesült napjaink, a II.

vatikáni zsinat reformjaiig. A tridenti zsinat határozatai mintegy lezárták a középkort, s elindították a katolikus restaurációt, újjászületést.

Az egyházban régtől fogva meglévő Mária-tisztelet, amely a középkorban híres búcsújáráshelyek sorát hozta létre: például Loreto, Einsiedeln, Mariazell, korszakunkban új színezetet nyert. Ennek részben maga a reformáció volt az előidézője, amely általában támadta a katolikusok Mária-tiszteletét, s a szentek tiszteletét. Ennek ellenhatásaként a Mária-kultusz felerősödött. A Duna menti országokban ehhez társult még az állandósult török veszély, s a hódoltság. Mária alakja törökellenes jelképpé vált, amely bibliai megerősítést is nyert. A Jelenések könyvének félholdon taposó Asszonya a legkézenfekvőbb törökellenes szimbólum lett (Jel. 12:1). Mindez természetes módon kapcsolódott a középkori magyar Mária-tisztelethez, s azzal, valamint a magyar szentek tiszteletével együtt alapját alkotta a Regnum Marianum (Mária királysága) felfogásának, ideológiájának.

Addig, amíg a középkor a zarándoklatokban is az egyetemességet hangsúlyozta, Európa vallási egysége a reformáció következtében megszűnt. A XVII–XVIII. században, a barokk időszakában előtérbe léptek a helyi, a lokális és a területi jelentőségű búcsújáráshelyek szemben a távoli, nemzetközi jelentőségű kegyhelyekkel. A történelmi Magyarországon búcsújáráshelyeik többsége ebben az időszakban és ebben a légkörben, a Mária-tisztelet jegyében alakult ki. Újjáledt néhány középkori gyökerű búcsújáráshelyünk is: Andocs, Celldömölk, Mátraverebély például.

A főleg a katolikus többségű Dunántúlon és Észak-Magyarországon létrejövő máriás kegyhelyek gondozói elsősorban különböző szerzetesrendek voltak: ferencesek, jezsuiták, kapucinusok, trinitáriusok, karmeliták, pálosok, domonkosok, szerviták, baziliták és mások. Megalakult jó néhány kegyhely a töröktől alig korábban felszabadult volt hódoltsági területeken is. Csodás események (könnyező képek), Mária-jelenések, csodás gyógyulások és imameghallgatások híret gyakran kapta szárnyra a szóbeszéd. A háborúk, a járványok, természeti katasztrófák nyomán a közelmúltig, esetleg máig élő fogadalmi zarándoklatok születtek. A középkor inkább egyéni zarándoklati helyébe a tömeges, közösségi búcsújárás lépett.

Ez az időszak a jámbor társulatok virágkora is. A Mária-kongregációk, a Szentháromság-kongregációk nagy szerepet kaptak a búcsújárás szervezésében, az egyházi ünnepek, a körmenetek rendezésében.

Ezt a felvirágzot, s a Mária-tiszteleten alapuló búcsújáró gyakorlatot törte meg a felvilágosult abszolutizmus egyházpolitikája, amely a zarándoklatok korlátozásában, majd tiltásában, a szerzetesrendek működésének erős visszafogásában nyilvánult meg. Ebből a helyzetből csak a múlt század második felében tudott kilábalni a katolikus egyház; nem utolsósorban a lourdesi Mária-jelenések (1858) hatására új lendületet kaptak a zarándoklatok. Újabb törést hoztak viszont az első világháborút követő határmegegyezések. Ezek nemcsak a kisebbségbe került magyarság hitéletének, a szerzetesrendek működésének korlátozását okozták, hanem az új határok megosztották az egyes kegyhelyek vonzáskörzetét, földrajzilag is más irányba terelve a zarándoklatokat.

A múltnak a mába történő szerves átalakulását teljesen lehetetlenné tette a második világháborút követően ránk köszöntő ateista, materialista, durván egyházellenes kommunista rezsim csaknem fél évszázada. A XVIII. századtól mindinkább népi vallásgyakorlási formává vált búcsújárás ezért nem alakulhatott át a modern lelkipásztorkodás céljainak megfelelően. Népi jellegét és számos archaikus vonását máig megőrizte.

Az itt következő tanulmányok ebből, a Mária-tisztelet és a búcsújárás évszázadaiból és közelmúltjából villantanak fel néhány mozaikképet. Időben és térben átfogják az elmúlt ezer évet, s a magyar nyelvterület különböző pontjaira kalauzolnak: Nyugat-Dunántúltól Gömörig és Tornáig, valamint a Mátyusföldtől Bukovináig. Az Árpád-kori zarándoklatok mellett megismerhetjük a magyar vonatkozásokban bővelkedő czestochowai Fekete Mária-kép hazai ábrázolásait, a Napba öltözött Asszony ikonográfiáját, az egyik legszebb magyarországi kálváriánkat, s a búcsújárások mellett a bukovinai templombúcsú világát.

Sem ez a bevezető rövid írás, sem a tanulmányok nem tudják érzékeltetni a magyar Mária-tiszteletet és a zarándoklatok színes, gazdag múltját, közelmúltját, világát. Ám a szentatyá, II. János Pál pápa magyarországi látogatása idején szeretnénk felhívni a figyelmet a magyar katolicizmus múltjára és jelenére, a népi vallásosság világára, azt remélve, hogy a sok pótolandó munkában segítő munkatársak: helytörténeti kutatók, önkéntes néprajzi gyűjtők, építészek, művészettörténészek, néprajzosok is teremnek.